

Borut Brezar

Zgodovino- pisje kot identitetna vednost

**MOČNIK RASTKO (2015):
O pisanju zgodovine. Ljubljana:
Založba I/*cf.**

Če prelistamo nekaj najbolj uveljavljenih slovenskih znanstvenih revij in časopisov s področja zgodovino-
pisja, lahko hitro ugotovimo, da prispevkov o epistemologiji zgodovino-
pisja praktično ne objavljajo. Po hitrem pregledu vsebinskih kazal znanstvenih publika-
cij, kot so *Zgodovinski časopis*, *Arhivi*, *Kronika*, *Zgodovina za vse* in *Acta Histriae* (zelo verjetno bi podobno odkrili tudi pri drugih), lahko v številkah, ki so izšle leta 2014 in 2015, najdemo en sam prispevek, ki se primarno ukvarja z epis-
temološkimi vprašanji zgodovino-
pisja. Podobno lahko ugotovimo, če pregle-
damo sezname tem, ki jih zgodovinarke in zgodovinarji odpirajo na zborovanjih Zveze zgodovinskih društev Slovenije. Nezainteresiranost za refleksijo ali celo nezmožnost mišljenja lastnih metod in predmeta, kaj šele vloge zgodovino-
pisja v družbi, postavlja vprašanje, če ne že dvome, o spoznavnih zmožnostih zgo-

dovino-
pisnega znanstvenega polja, saj lahko zgodovino-
pisje brez resne samo-
refleksije naivno podleže samoumev-
nostim ideoloških diskurzov in tako postane, če uporabimo Althusserja, mehanizem v produkciji in reprodukciji produkcijskih razmerij.

Knjigo sociologa Rastka Močnika z naslovom *O pisanju zgodovine* lahko beremo kot odgovor na zgornje vprašanje, čeprav se delo ne ukvarja le s slovenskim zgodovino-
pisjem, temveč odpira vprašanja epistemologije zgo-
dovino-
pisja nasploh. Avtor popolnoma podre predstavo, da se resnica zgo-
dovinskih obdobij skriva v nedolžnem zgodovinskem gradivu, ki ga je potreb-
no samo ustrezno urediti, pa bo iz njega zasijalo obdobje samo. Pri takem pristopu se pozabi na verjetja razisko-
valk in raziskovalcev v sedanjosti, prav tako pa se zanemarijo pretekle predsta-
ve. Rdeča nit in ena najpomembnejših ugotovitev dela je, da zgodovinarke in zgodovinarji pogosto nasedajo doma-
činskim predstavam (verjetjem) pretek-
losti in te predstave celo vzamejo za svoje vednostno izhodišče pisanja. Na nekritično solidarnost s svojim predme-
tom jih napeljuje sodobna ideologija, ki poleg predstav o sodobnosti producira tudi samonikle predstave o preteklosti.

Zgodovino-
pisje, ki za svoje izhodiš-
če jemlje domačinsko stališče, predpo-
stavlja, da ideologija v celoti obvladuje sodobnice in sodobnike ter da je doma-
činsko stališče eno samo. Ideologija pa ni strogo deterministična, še manj pa je enotna, saj njen temeljni mehanizem deluje prav s pomočjo njene notranje razčlenjenosti. Verjetja, ki jo spremljajo, so pluralna in učinkujejo zaradi svoje

mnogoterosti. Še več: možno je verjeti v več verjetij hkrati, pa čeprav si ta nasprotujejo, mogoče je celo hkrati verjeti in neverjeti (v isto stvar). Prednost ideologije je ravno v tem, da ni sestavljena iz enega monolitnega kosa verjetij in neverjetij, ki bi se ob protislovnih družbe sesul, ampak se je zaradi svoje heterogenosti sposobna prilagajati različnim situacijam. »Domačinski pogled« torej ni en sam in ni zavezujoč. Zgodovinarke in zgodovinarji morajo vpeljati razliko med verjetjem kot teoretskim konceptom in zdravorazumskim razumevanjem verjetja, ki naj bi bilo enotno in neproblematično. Človekovega delovanja ne moremo razumeti kot preprost praktični silogizem, kjer se povežeta splošna (ideološka) premisa (stanje A je zaželeno) in posamezna premisa (če storim a, bom ustvaril stanje A) v sklep – dejanje (storil bom a). Ravno izjeme, ko posameznice in posamezniki ne verjamejo ali ne delujejo (avtomatično) v skladu z ideološko premiso, pokažejo, da je shema preveč enostavna in potrebuje dopolnilo.

Močnik na podlagi koncepta »zafrkantskih odnosov« pokaže na nujnost vpeljave temeljne ločnice med teoretskim postopkom in domačinsko ideologijo. Antropolog Radcliffe-Brown je koncept izpeljal iz logike same družbene strukture in ne iz domačinskih predstav. Poroke znotraj družin so v vseh družbah prepovedane, zato posameznice in posamezniki iščejo partnerje izven svojih družin. Normalno delovanje institucije kot je poroka pripelje dve družini v nenormalen položaj: za sorodnice in sorodnike para velja hkrati odnos oddaljenosti (pripadnost svoji družini)

in bližine (povezanost z drugo družino preko poročenega para). Protislovne zahteve strukture postavijo dopolnilno institucijo: zahtevajo se bodisi odnosi izogibanja ali pa zafrkantski odnosi, torej odnosi bližine. Ravno necelost strukture in protislovja, ki jih normalno delovanje strukture ustvarja, omogočata različne rešitve, različne posamezne premise v shemi praktičnega silogizma. Predstave, ki se ob reševanju protislovnij pojavljajo, spadajo k sami strukturi in jih je potrebno misliti skupaj s strukturo. Bistvena za Radcliffe-Brownov teoretski postopek sta primerjalna metoda in koncept ideologije. Podobno metodo je uporabil tudi Moses Finley na primeru Špate. Posebno strukturo Špate je omogočil specifičen prehod iz sistema vojaške aristokracije v sistem enakopravnih državljanov, ki je stare institucije reinstitucionaliziral pod ideološko dominantno sistema špartanske vzgoje (*agoge*). Ta ni skrbela le za povezovanje družbenih elementov v kompleksno celoto, temveč je tudi za ideološko interpelacijo posameznikov in posameznic. Podobno kot Radcliffe-Brown je Finley ugotovil, da je nova struktura s svojim normalnim delovanjem povzročala protislovja (npr. nevtralizacijo družine v družbi enakih, hkrati pa zahtevano po ustvarjanju družine) in prav ta nepopolna struktura je omogočila, da so posameznice in posamezniki glede na svoje položaje v strukturi isto situacijo opisovali iz različnih zornih kotov. Družbe za svoje preživetje potrebujejo različne resničnostne programe, saj jih necela družbena struktura nenehno sili v prilagajanje in reševanje notranjih protislovnij. Pripomočki, s katerimi posamezniki

meznice in posameznice krmilijo med resničnostnimi programi, so miti.

V tretjem poglavju se Močnik oddalji od klasičnih primerov iz antike in se loti analize današnjega slovenskega zgodovinarstva. Na podlagi Radcliffe-Brownovih ugotovitev v antropologiji zgodovinarstva očita, da ne vpeljuje temeljne razlike med diskurzom samorazumevanja zgodovinskih akterjev in teoretskim diskurzom zgodovinarstva. Očita mu »dvojno mistifikacijo« – ideološke prvine vzame za polje svoje vednosti, hkrati pa se opira še na slepo ujemanje preteklih in sedanjih ideologij. Diskurz samorazumevanja zgodovinskih akterjev zanemarija spoznavno funkcijo in veliko bolj deluje kot družbena vez, vzpostavlja komunikacijske kanale in izdeluje orodja produkcije in reprodukcije identitete. Če upoštevamo še, da samorazumevanje zgodovinskih akterjev deluje kot samozaslepitev, morajo postati domačinske predstave kvečjemu predmet analize zgodovinarstva, ne pa njegovo samoumevno izhodišče. Na primeru zgodovinarstva proučevanja revije *Perspektive: Mesečnik za kulturo in družbena vprašanja* (1960–1964) pokaže, da so zgodovinarke in zgodovinarji nasledli (sedanjim in preteklim) domačinskim predstavam o totalitarizmu, saj verjamejo v vsemogočnost oblasti in v bipolarno razdelitev polja na »politiko« in »kulturo«. Stereotip nadomešča vrzel v razmisleku, slepo pego, katero se ne misli. Slepa pega predstavlja ideološko matrico, ki generira umevanja totalitarizma in določa spoznavni horizont. Po analizi Močnik izpelje sklep, da je ideološka shema tihega konsenza v času restavracije kapitalizma tista sodobna

predstava, ki sedanjim zgodovinarstvom in zgodovinarjem omogoča identifikacijo z zgodovinsko kulturniško ideologijo iz časa *Perspektiv*.

Delo se zaključuje z analizo dela treh zgodovinarjev, ki se ukvarjajo z drugo Jugoslavijo: Jože Pirjevec, Božo Repe in Peter Vodopivec. Prvemu Močnik očita, da zgodovino Balkana razume kot boj med narodi. Narodi imajo za Pirjevca določujoče lastnosti, ki jih lahko nakažemo s dihotomičnimi lastnostmi (avstrijski vs. ogrski del, zahod vs. vzhod, islam vs. neislam, katolicizem vs. pravoslavlje, ipd.). Pirjevec zgodovinarstvo preobara v identitetno vednost, pri kateri imajo odločilno vlogo v zgodovinskem procesu aparati gospodstva. Identitetna vednost zatrjuje, da se je identiteta porodila iz pravno-političnih ureditev, »narodi« pa brez ideoloških aparatov ne bi obstajali niti v preteklosti niti danes. S tem retroaktivno upravičuje pretekle (in sedanje) aparate gospodstva. Božo Repe afirmira aparate gospodstva s tem, da piše s stališča ideologije vladajočih v posameznih obdobjih. Resnico obdobja naj bi v zgodnejših fazah druge Jugoslavije razkrival domačinski pogled kulturnih avantgardistov, nato mehkejša smer kulturnih birokratov, v 80. pa je svoj pogled umestil v ideologije vladajoče frakcije, ki je pripravljala prehod v kapitalizem. Zgodovinski proces se tako kaže kot zaporedje legitimnih ureditev, ki afirmirajo sodobno ureditev. Peter Vodopivec je Repetovo shemo še radikaliziral in za svoj pogled prevzel zgolj ideologijo vladajočih v sedanjosti. Osamosvajanje Slovenije vidi kot *telos* zgodovine in razkritje smisla zgodovine, ki je organiziral tok procesov in

upravljal zgodovino. Vsi trije avtorji s svojim pisanjem prikivajo, poleg drugih zgodovinskih procesov, zlasti razredni boj v preteklosti, prav tako pa prikivajo tudi razredne narave sedanjih gospošte. Zgodovino pisje s tem izgubi svojo spoznavno naravnost in se spremeni v identitetno vednost.

Še vedno pa ostaja vprašanje: Zakaj slovensko zgodovino pisno polje tako trdovratno vztraja v slepih pegah in se upira teoriji ter izgonu ideologije iz svojega diskurza? Bržkone je vprašanje zastavljeno premalo natančno, saj zgodovino pisno znanstveno polje ni homogeno. Obstajajo posameznice in posamezniki, ki se z vprašanji epistemologije zgodovino pisja ukvarjajo, vendar njihovo delovanje ostaja obrobno in težko prodre v *mainstream* zgodovino pisje. Zakaj torej zgodovinarke in zgodovinarji, zbrani okrog osrednjih zgodovino pisnih revij in institucij, niso zainteresirani za refleksijo svojih metod, predmeta in znanstvenega polja? Zdi se, da se pri tem vprašanju Močnik zadovolji z odgovorom, da so pritiski ideoloških aparatov preprosto premočni, vendar tega ne prikaže na ravni konkretnih praks in domačinskih predstav. Ideološki aparati tako izpadejo vsemogočno in deterministično, kar je v nasprotju s teorijo ideologije, ki jo je v knjigi razvil, saj sta ravno ne-celost ideologije in družbene strukture tista, ki omogočata posameznicam in posameznikom, da protislovja rešujejo s pomočjo različnih resničnostnih programov, v samo strukturo polja pa rešitev protislovij ni vpisana vnaprej. Na tem mestu moramo upoštevati obsežen opus avtorja, ki je na podobna vprašanja že odgovarjal na drugih

mestih. V knjigi avtorske skupine *Kaj po univerzi?* je v prispevku *Konec univerze, zmaga visokega šolstva* analiziral strukturne vzroke za izgon teorije z univerz. Državna politika spodbuja privatizacijske procese visokega šolstva, kjer se teorija ne razvija, hkrati pa se na javnih univerzah uvajata centralizacija in birokratizacija, ki postopno onemogočata teoretsko prakso. Problematična je tudi vse višja prekarizacija zaposlenih. Če je bilo leta 1988 za polni delovni čas zaposlenih 83,9 odstotka visokošolskih učiteljev in učiteljic, se je do leta 2008 ta delež znižal na 48,1 odstotek. Prekarno zaposleni visokošolski učitelji in učiteljice so eksistenčno odvisni od razpisov, ki so naravnani na kratki rok, torej nimajo stabilnega okolja, kjer bi lahko razvijali teorijo. Ta pa vedno zahteva svoj čas.

Knjiga *O pisanju zgodovine* prinaša zgodovinarke in zgodovinarjem potrebno izhodišče o potrebnosti teorije za njihovo delo, s katero se lahko postopoma odlepijo od sedanjih in preteklih domačinskih predstav. Med svojim študijem zgodovine sem večkrat slišal pregovor, da je »zgodovino pisje dekla politike«. To domačinsko predstavo lahko iz njenega determinističnega prizvoka obrnemo v drugo smer: zgodovinarke in zgodovinarji si teorije želijo, saj jim bo pomagala »premagati« ideologijo. Pa bodo izbrali to rešitev?

Literatura

AVTORSKA SKUPINA (2013): *Kaj po univerzi?*. Ljubljana: Založba / *cf.